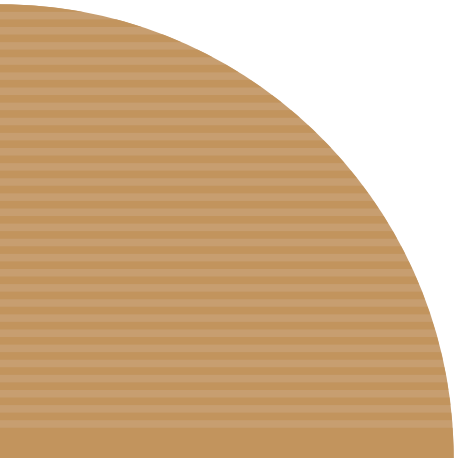

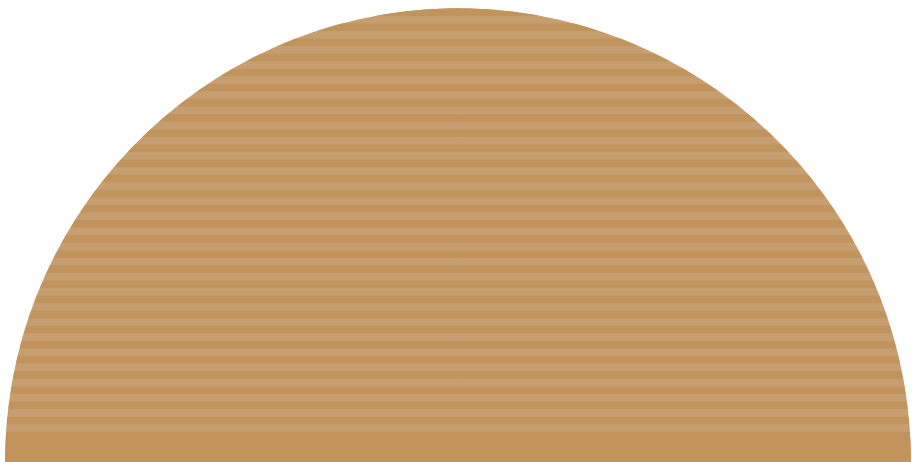
Иво Андрић
Његошева светлост

Београд, октобар 2013.

Његошева СВЕТЛОСТ

Његош у Италији

Н

игде човек не путује сам. Понајмање је то случај на путовањима по Италији. У земљи благог неба као да су блажи и строги закони простора и времена: преко граница свих времена и мимо свих закона траје један непрестан збор духова; мисао се брже веже за мисао, лепота се лакше оваплоћује и открива. Сећања имају снагу живота, а живот често боју успомена.

На првом кораку у Италији ја сам се сетио Његоша, који је, у пролеће 1851, „суморан као Бајрон“, како каже један писац, прошао Италију, задржавајући се нарочито у Неапољу, Риму и Фиренци. Кад год сам долазио у коју од тих вароши, ја сам увек, на сталним местима, помишљао на владика и његову црногорску пратњу.

Кроз доброћудну, помало наивну и суву, али поштену и топлу прозу Ненадовићевих *Писама из Ишатије* указивао ми се болестан песник и суморан владалац, онакав какав је морао ту живети пре седамдесет година.

У Неапољу сам одмах првих дана ишао да потражим „кућу на углу улице“, баш према великом хотелу што се зове „Рим“, у којој је владика становао са своја три пратиоца, перјаником Вукалом, сердаром пучким Андријом и управитељем двора Ђуком Срдановићем, и у којој га је Љуба Ненадовић два пута на дан посећивао. Узалуд настојим да погодим који би могао бити онај „балкун“ на ком је сердар Андрија повоздан седео „као орлушина“, огрнут тешким ћурком и са чибуком у руци, а испод балкона се искупљао свет и гледао га као чудо. Тек уображавам да је ту негде та соба са четири прозора и „оцаком по француском начину“, крај којег је Његош „много ноћи, због кашља, провео седећи у столици“, и крај којег је гневно и гласно, надовезујући ваљда на своје самотничке мисли, викнуо зачуђеном Ненадовићу: „Ала се ми Словени наробовасмо!“ У тој соби је он, гнушајући се живота а varaјући сам себе да се гнуша Европе, „много

пута промишљао: да зажмури па да остави Европу, и оде у Америку, и да ништа више не чита о Европи“. Ту је падао у заносе и одушевљења, „певао, звиждао, смејао се и шалио“, па после нагло, као што се дешава код сушичавих а преких људи, прелазео у тешко ћутање у ком га је мучило све: љубопитство странаца, бојажљиви погледи Вукалови; нема, очинска забринутост сердара Андрије; па и сам Ненадовић. Јагодице би му се нездраво заруменеле и усходао би се по соби. Тада би и Ненадовић прекидао своја „слободњачка“ резоновања или читање својих добронамерних стихова, јер би владика, ваљда у несвесној жељи да буде што даље од свих људи, одједном почео да му говори ви, иако му је још до малопре говорио ти.

Са узвисине Ст. Елма ја сам нагађао где би отприлике могао да буде „пољски дворац“ Ротшилдов, у коме је Његош провео једно вече, „окружен најлепшим дамама“ које су га молиле да им прича о Црној Гори, и где је Ротшилд, за кога Ненадовић с негодовањем каже да „нема ни мало поезије у себи“, прекинуо песничко причање сувим питањем о црногорској валути.

У Риму сам се још чешће сретао са успоменама на Његоша.

Меланхолични и нездрави Рим, који је у оно време био још нездравиви, мора да је тешко падао болесном владици. Није могао да иде пешке. И ту га је мучио „несрећни кашаљ“ и вести о Омерпашиним успесима у Босни. Ту се још јасније види колико је, у ствари, био осамљен и колико је морала његова мисао да иде изнад оне тројице драгих и неписмених Црногораца и доброг и глагољивог Ненадовића.

Ту је пред црквом св. Петра застао сердар Андрија и стао да се вајка што улази у туђу цркву. – „Опрости ми, мајко, цркво моја на Цетињу: не улазим да се поклоним него да се нагледам.“ „Улази, чоче! Стало је цркви на Цетињу куда ходи Андрија сердар“, прекида га владика кријући под смешком нестрпљење.

Често му је постајао тежак и неподносив и Ненадовић са својим баналним оптимизмом и својим тирадама против „лукавих пристера“, са својом немачком љубопитљивошћу, педантеријом и жељом да све види и забележи.

– Јами то, чоче! То је по хиљаду пута описано. А кад би му, у таквом расположењу, досађивали својим причањем калуђери по црквама, он би их уморним покретом упућивао на Ненадовића: „Молим вас, причајте то овом господину, он ће то врло радо слушати и све ће записати.“

Или се опет дешавало противно, да се он задржавао неочекивано дуго пред појединим сликама и зградама, а пратиоци би стајали иза њега нестрпљиво погледајући на часовник и не усуђујући се да га зову. Тако је било пред Рафаеловим *Преображењем*. „Владика је сео на столицу и тридесет минута гледао је непрестано у божанско лице Христово.“ Тако их је једно поподне натерао те су се испели на врх Колосеума и ту их задржао док нису „испратили сунце и дочекали звезде“. Али зато, на пример, није могао да издржи поглед на Лаоконову групу са згрченим људским телима и змијама, и није хтео ни да загледа катакомбе. Здрави и дуговеки Ненадовић се непрестано чудило како „владика грозне представе не може да гледа“ и није могао да разуме зашто се владика толико „грози од оне подземне таме и толиких хиљада гробова“ у катакомбама.

У Чивитавекији, једном невеселом пристаништу у које данас једино успомена на Стендала, који је ту био конзул, може да намами странца, сетио сам се одмах Његоша и његове пратње. Ту су они по рђавом времену два дана чекали на лађу, и помало се досађивали. Кад је лађа коначно стигла, Вукало се десио

на пристаништу и одмах је као без душе отрчао по своје.

– Ене те јада! Пун вапор Турака!

На лађи је уистини путовала једна турска војна мисија за Лондон. Једва су га некако умирили и уверили да ти Турци нису пошли да се бију и да им се не сме ништа.

За време вожње владика је у салону брода имао дугу и мало жучну дискусију са Османбејом, шефом те мисије, једним углађеним и лукавим Османлијом. А горе на палуби су седеле обе пратње, турска и црногорска, и разговарале више знацима него речима. Само Вукало није никако могао да дође себи и непрестано се чудило: како то да седи тако близу једног Турчина а „не смије га посјећи“.

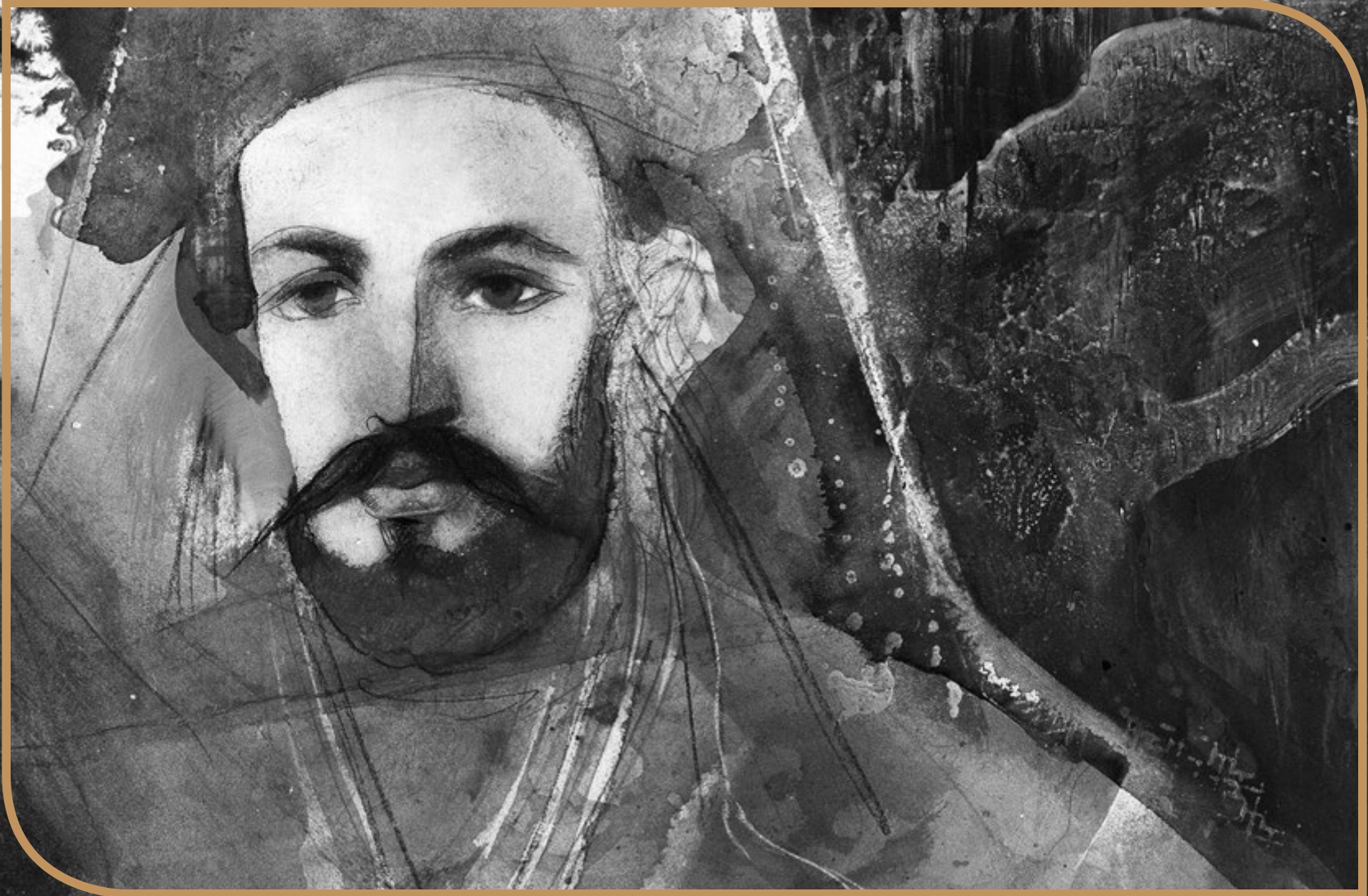
И, коначно, у Фиренци. Стојећи пред хотелом „Италија“, који извесно не личи много на ону „Италију“ у којој је одсео Његош са пратњом, и опет се мишао враћа на владику. Ту је био његов последњи дужи боравак у Италији. Ту је, заморен ишчуђавањем пролазника, стално носио европско, цивилно одело. Мало је кога примао и још мање одлазио. Узалуд му је барон Цигеле поручивао и саветовао да посети аустријског херцога, који је био командант трупа. (Госкана је била тада под аустријском окупацијом.)

„Ја путујем по Италији само због мртвих!“ одговарао му је владика патетично и увредљиво. Ту су га посећивали чланови руског племства и неки виши аустријски официри, Срби и Хрвати. Али највише се обрадовао посети неког Димитрија, аустријског наредника и „Србина из Војводине“, који се усудио да дође и „чисто од српске жеље“ пољуби владику у руку. Јер, вели, „то нам је све што имамо“.

Одавде је, једног јутра, у мају, кренуо возом за Торино. Испратили су га Руси и друга господа. Био је, негде у дну перона, и онај Димитрије, наредник из Баната. Тешко да га је владика приметио. Он је био брижан, праштао се брзо и расејано. Много пре поласка воза, он је већ седео у купеу. Дозвао је само још једном Ненадовића и препоручио му да пише у Трст и на Цетиње, и јави да је он кренуо из Фиренце и „да је добро са здрављем“. А већ пет месеци после тога, он је издахнуо, једне октобарске ноћи, на Цетињу, благосиљајући, као какав древни првосвештеник, земљу и народ, и препоручујући главарима да „сиротињи чине правду“.

(1925)

Његош као трагични јунак КОСОВСКЕ МИСЛИ

O

ва је драма почела на Косову.

Љуба Ненадовић, иако и сам Србин, био је изненађен кад је видео у Црној Гори живу снагу косовске традиције, која је у тим брдима и после столећа била стварност, исто толико блиска и стварна као хлеб и вода. Намучене жене које су се одмарале поред бремена дрва на каменој ивици пута говориле су му о Косову као о својој особеној судбини и личној трагедији. „Наша је права на Косову закопана“, говорили су људи резигнирано и не помишљајући да је траже другим путем до онога који им косовски завет налаже. Целокупна судбина свих људи била је тим заветом омеђена и управљана. Као у најдревнијим легендама, које

су увек и највећа људска стварност, сваки је на себи лично осећао историјску клетву која је „лафе“ претворила у „ратаре“, оставивши им у души „страшну мисао Обилића“, да тако живе разапети између своје „ратарске“, рајинске стварности и витешке, обилићевске мисли. Црна Гора и свет који је избегао у њена брда били су квинтесенција тога косовског мистерија. Све што се у тим брдима рађало, долазило је на свет са рефлексом косовске крви у погледу.

Ту је дакле почетак и Његошеве драме. Без овага би трагика Његошева живота била тешко разумљива. Његош је прототип косовског борца. И као песник, и као владалац, и као човек, он је чисто оличење косовске борбе, пораза и несаломљиве наде. Он је, као што је неко рекао, „Јеремија Косова“, и у исто време и активни, одговорни борац за „скидање клетве“ и остварење Обилићеве мисли. Тврђено је да се реч „Косово“ поред речи „Бог“ најчешће помиње у *Горском вијенцу*. Али нису само мисао и поезија предели за косовску традицију. Она је за Његоша живот сам. Она је исто тако предмет његове реалне и обазриве дипломатске преписке као што

је предмет његовог главног песничког дела. У преписци са Русијом као и са Турцима, за њега је Косово један датум који утиче на све одлуке и решавање најконкретнијих питања. Формулишући своје захтеве, он почиње речима „од паденија нашега царства“. Он говори о Косову као о ма ком другом морално-политичком аргументу, као о живом и пресудном фактору колективне и личне судбине. У службеној преписци, он пише Османпаши скадарском: „... кад су дивље азијатске орде наше малено но јуначко царство разрушиле, онда су моји предци и још неке одабране фамилије, које нијесу ту погинуле од Турака, оставили своје отачество и у оввијем горама утекле“.

У тим горама се „Крсту служи а Милошем живи“. И само у тој светлости разумљиви су судбина и дело Његошево. Уосталом, сви они који су му стајали најближе, као пријатељи или као непријатељи, схватили су га тако. Можда нико није показао да боље схваћа Његошеве намере и морално порекло свих његових настојања као Алипаша Сточевић, умни и несрећни везир на Херцеговини, кад је рекао о владици ову просту и дубоку истину: „А бога ми мога и дина, то је онај прави српски бан од Косова.“

Са овим прологом, Његошева драма почиње стварно на Лучиндан, 18. октобра по старом, 1830. године. Уочи тога дана умро је владика Петар I Свети. После 48 година мучне владавине искључиво ауторитетом своје светачке личности, он је, у тестаменту који је диктирао у перо нашем земљаку Сими Милутиновићу, саопштио главарима и народу, „да је наименовао за свога наследника, црквеног поглавара и земље господара, свог синовца Рада Томова, кога препоруча Богу, руском цару, и свему народу црногорском и брдском“. То је био исти онај Раде Томов за кога је Петар I пре више година казао пророчанске речи: „Ово дијете, ако узживи, биће одличан јунак и паметан човјек.“ На младићу је било не само пророчанство него и као нарочито одређење Промисли. Стицај прилика био је такав да је он изабран за наследника, иако је био најмлађи син најмлађег од тројице браће Петра I.

Раде Томов који је имао тада 19, по некима и само 17 година, отргнут је одједном од шетња и поетских дискусија са својим оригиналним учитељем Симом Милутиновићем Сарајлијом и доведен пред манастир. Лик архиђакона Петра у *Шћепану Малом* може да послужи потпуно као портрет Рада Томова у томе пресудном тренутку.

*У нашој се земљи нигда није
Оваквога момчета дизало,
Ни дивотом ни сваком хитрином.
Управ су му седамнаест љетах,
Више знаде но нас половина;
Паметније мисли и ријечи
Нити' сам чуо, нити ћу је чути,
Него неће ово наше бити.
А ако му Бој сачува главу,
Он је срећа овога народа,
Он је рођен да довијек живи.*

Тај необични младић жива духа и ретке физичке лепоте, за главу виши од највишег Црногорца, нашао се пред мртвим телом Петра I, које је, сасушено постом, бригама и мукама, већ тада личило на свештене мошти. У то сиво октобарско јутро, са сивим стенама и сивим небом као позадином, оцртавао се у једном призору пуном горштакче простоте и свечане величине, као у некој симболичној радњи, будући живот Рада Томова. Острошки архимандрит Јосиф закаљуђерио је ту на лицу места младога Рада, у присуству 60 свеште-

ника, „обукавши га у црне мантије преминулог митрополита и давши му у калуђерству име Петар“. Тада „пред свијем народом први приступи младоме господару стари острошки архимандрит и пољуби га у руку, а за њим сви остали главари“. Народ је непрестано клицао и пуцао из пушака.

Од тога тренутка у томе премладом кнезу, који ће се убрзо показати као богодан песник и уман владалац, одиграваће се низ трагичних сукоба који ће огорчати и прекинути његов живот, али изострити његову мисао и подићи његов дух до висина до којих се издижу само највиши и најбољи духови света.

Као на некој модерној позорници, у Његошу почињу да се одигравају истовремено и упоредо неколико трагичних сукоба које му доноси његов троструки позив: владике, владоца и песника. Сваки од та три позива носио је у себи своје тешкоће, а сва три су се опет међусобно сударала и кршила и стварала тако нове противречности и сукобе у унутарњем и спољњем животу Његошевом.

„Кроз четири и по вијека, од како богомољци управљаху Црном Гором, не би још ни једног влади-

ке да је тако млад и неспреман примио двије највише и највеће дужности у своје руке“, каже Медаковић, као да најављује почетак владалачке драме Његошеве. *Incipit tragoedia!*

А како је изгледала та Црна Гора са својим строгим поднебљем и својим горштаким, убогим и самовољним становништвом у тренутку кад је пала на савест и одговорност младога кнеза? Нићифор Дучић каже: „Каквог утврђеног државног уређења није постојало, нити се плаћала дација све до владике Петра II (1831. године). Приликом међусобица у племенима владике су мириле завађене стране, а приликом сукоба са непријатељем окупљали су их и обједињавали за одбрану заједничке домовине. То је све што су могли митрополити чињети у самовољном народу утицајем свога ауторитета или клетвом.“

Млади владалац морао је дакле почети из основа рад на формирању државе, на стварању њених најелементарнијих органа.

Иако млад и неспреман, Његош је приступио позиву који му је судбина наметнула. Неблагодарне и тешке послове око увођења прве управе, побирања прве порезе, оснивања школе и штампарије, он је изводио са енергијом и обазривошћу која

Alfred...